

พระพรหมอินดู-พระพรหมพุทธ- ท่านท้าวมหาพรหม*

วิสุทธ์ บุษยกุล
ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม
ราชบัณฑิตยสถาน

บทคัดย่อ

พรหมในคัมภีร์ฤคเวท หมายถึง การสวดมนตร์หรือบทสวดมนตร์ หรือความปิติที่เกิดขึ้นในการสวดมนตร์ พระพรหมในคัมภีร์อุปนิษัทเป็นจิตวิญญาณของจักรวาล ไม่ใช่เทพ พระพรหมในพระพุทธศาสนามีทั้งรูปพรหมและอรุปรหมจำนวนมาก ส่วนพรหมในคัมภีร์ปุราณะ คือ พระพรหมผู้สร้าง

ตรีมูรติเป็นลักษณะของเทพประธานที่สามารถปรากฏร่างได้ ๓ ลักษณะ เพื่อทำหน้าที่ตามต้องการ ท่านท้าวมหาพรหมเป็นชื่อเทวดานที่มুমบริเวณโรงแรมเอราวัณ ซึ่งเป็นที่นับถือของคนจำนวนมาก ได้ถูกผู้ไม่ประสงค์เอาค้อนไปตีแตกเสียหาย ขณะนี้ได้มีการสร้างใหม่แล้ว

คำสำคัญ : พรหม, ท้าวมหาพรหม, ปุราณะ, ตรีมูรติ, เอราวัณ

คนไทยรับคำว่า “พรหม” จากพระพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูมานานแล้ว ปัจจุบันภาษาไทยมีคำว่าพรหม ที่ประกอบกับคำอื่น ๆ ใช้ในภาษาไทยเป็นประจำ บางทีก็เป็นคำสมาสจากภาษาเดิม บางทีก็เป็นคำที่นำมาประสมกับคำไทยเอง เช่น พรหมโลก พรหมลิขิต พรหมวิหาร พรหมจารี พรหมจรรย์ พรหมสี่หน้า ศาลพระพรหม ท่านท้าวมหาพรหม คำที่ยกมาเหล่านี้อาจตีความได้ว่าพรหมนั้นน่าจะมีร่างหรือตัวตนที่อาจสัมผัสได้

๑. คำว่า “พรหม” ในคัมภีร์ฤคเวท

ประมาณ ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว ชาว

อารยันอพยพเข้ามาในอินเดีย ต้องรบกับชาว Dravidian (หรือทมิฬ) ซึ่งเป็นชาวพื้นเมืองอยู่นาน นักบวชชาวอารยันแต่งบทสวดอันวอนเทพเจ้าให้ประทานความมีชัยให้แก่พวกเขา เทพเจ้าของชาวอารยันเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นบุคลาธิษฐานของธรรมชาติ ศาสนาของชาวอารยันอินเดียเริ่มมีหลักฐานแน่นอนตั้งแต่นั้น ต่อมาประมาณ ๑,๐๐๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช มีผู้รวบรวมและเรียบเรียงบทสวดที่รจนาขึ้นให้อยู่ในรูปปัจจุบันและเรียกชื่อว่า คัมภีร์ฤคเวท และมีผู้แต่งคัมภีร์พระเวทอื่นเพิ่มเติมจนมีพระเวท ๔ คัมภีร์คือ ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท และอถรรวเวท ในบรรดาพระเวททั้ง

๔ นี้ ชาวฮินดูถือว่าฤคเวทเป็นคัมภีร์ที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด

คัมภีร์ฤคเวทยาวประมาณครึ่งหนึ่งของเสภาขุนช้างขุนแผนของไทย ใช้คำว่า “พรหม” มากกว่า ๑๐๐ ครั้ง ในความหมายว่า บทสวดมนตร์, การสวดมนตร์, ความปิติซาบซ่านที่เกิดขึ้นจากความเลื่อมใสศรัทธา และแรงใจขณะสวดมนตร์ พรหมในฤคเวทไม่ใช่เทพ และไม่มีร่างหรือตัวตน

๒. คำว่า “พรหมมัน” ในคัมภีร์อุปนิษัท

คำว่า “พรหม” ในภาษาสันสกฤตเป็นได้ทั้งเพศชายและไม่มีเพศที่เป็นเพศชาย แจกรูปเป็น “พรหมา”

* บรรยายในการประชุมสำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

ส่วนที่ไม่มีเพศ (neuter) แจกรูปเป็น “พรหมัน”

ก่อนถึงสมัยพุทธกาล ในช่วง ๖๐๐-๘๐๐ ปี ก่อนคริสต์ศักราช พราหมณ์ผู้ตั้งสำนักสอนศาสนาหลายสำนักได้แต่งคัมภีร์สืบเนื่องจากคัมภีร์พระเวทหลายคัมภีร์ ที่สำคัญคือ คัมภีร์อุปนิษัต (ประเพณีอินเดียถือว่ามีคัมภีร์อุปนิษัต ๑๐๘ คัมภีร์ แต่ที่สำคัญจริง ๆ นั้น ได้แก่ อุปนิษัตรุ่นแรกเพียง ๑๐ กว่าคัมภีร์ เท่านั้น) คัมภีร์เหล่านี้สอนว่าทุกสิ่งทุกอย่างมี ๒ ภาค คือ ภาคนามธรรม และภาครูปธรรม สิ่งที่คนสัมผัสได้นั้นคือจักรวาลที่เป็นภาครูปธรรม หรือภาควัตถุ ส่วนสสารัตถะที่แท้จริงของจักรวาลนั้นเป็นภาคนามธรรม เรียกว่า พรหมัน พรหมันไม่ใช่เทพ ไม่มีตัวตน ไม่อาจสัมผัสได้ ไม่มีเบื้องต้นเบื้องปลาย (ดำรงอยู่นิรันดร) แทรกอยู่ทุกหนทุกแห่งในจักรวาล เสมือนหนึ่งเกลือที่แทรกซึมอยู่ในน้ำทุกหยดในมหาสมุทร พรหมันมีสภาวะธรรมที่บริสุทธิ์ปราศจากสิ่งมัวหมอง และสรุปว่า **พรหมัน คือ จิตวิญญาณของจักรวาล และเป็นสสารัตถะที่แท้จริงของจักรวาล**

คัมภีร์อุปนิษัตเปรียบจักรวาลกับคน คนมี ๒ ภาคเช่นกัน ภาคหนึ่งคือ ร่างกายที่เป็นรูปธรรมติดอยู่กับจักรวาลหรือฝ่ายวัตถุ อีกภาคหนึ่งคือ จิตวิญญาณ เรียกว่า **อาดมัน** ซึ่งเป็นนามธรรมที่เป็นหนึ่งเดียวกับพรหมันของจักรวาล พรหมันเป็น

สสารัตถะของจักรวาลฉันใด อาดมันก็เป็นสสารัตถะของคนฉันนั้น แต่อาดมันที่อยู่ในร่างของคนส่วนใหญ่หลงติดอยู่กับวัตถุ เมื่อคนตายอาดมันจึงไปแสวงหาร่างใหม่ และเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในจักรวาลฝ่ายวัตถุ ชีวิตคนจึงต้องประสบกับความไม่ถาวรทางร่างกายและจิตใจ และต้องเป็นทุกข์อยู่ตลอดไป

คำสอนเช่นนี้ทำให้ชาวอินเดียในสมัยนั้นพยายามแยกจิตวิญญาณออกจากร่างกาย โดยเฉพาะด้วยการเอาขมความเจ็บปวดทางร่างกายในการบำเพ็ญทฤกิริยาหรือบำเพ็ญตบะ (asceticism หรือ austerities) การบำเพ็ญตบะในระยะแรกมีความหมายใกล้กับรูปศัพท์มาก คำว่าตบะ โดยรูปศัพท์แล้ว แปลว่า ความร้อนหรือการเผา การบำเพ็ญตบะแบบหนึ่งที่พบบ่อยในวรรณคดีสันสกฤต เรียกว่า **ปญจตปส** นั้นเตรียมได้ง่าย ผู้บำเพ็ญนั่งหรือยืนอยู่กลางแดดในหน้าร้อนและก่อไฟไว้รอบตัว ๔ กอง หรือ ๔ ทิศ กองไฟจะใหญ่หรือเล็ก จะอยู่ใกล้หรือไกลตัว แล้วแต่ความเข้มหรือความรุนแรงที่ต้องการ วิธีการบำเพ็ญทฤกิริยาอย่างอื่น ๆ มีมาก เช่นอดอาหาร นั่งสมาธิในที่แจ้งหรือในน้ำในฤดูหนาว อาจถือพรตยีนชูแขนข้างเดียว อาจนอนบนกองหนามพวกนี้ถือว่า หากอาดมันของเขายังติดแน่นอยู่กับร่างกาย (ซึ่งหมายความว่า จิตวิญญาณของเขายังติด

อยู่กับฝ่ายวัตถุ) แล้วเขาจะรู้สึกเจ็บปวด แต่ถ้าเขาสามารถทนความเจ็บปวดได้จนไม่รู้สึกร้ออะไรเลย หมายความว่า อาดมันของเขาพร้อมที่จะแยกออกจากร่างกายได้ และถ้าเขาตายในเวลานั้น อาดมันของเขาจะไปรวมกับพรหมัน หมดความเป็นตัวของตัวเองทันที

พระพุทธเจ้าประสูติที่เมืองกบิลพัสดุ์ อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปัจจุบันอยู่ในเนปาล พระองค์ปรารถนาจะแสวงหาทางพ้นทุกข์ จึงทรงสละราชสำนักและราชสมบัติ สละพระนางพิมพา ยโสธรา สละพระโอรสที่เพิ่งประสูติ ไปศึกษาเรื่องพรหมันซึ่งสอนกันอยู่ในสำนักพราหมณ์หลายสำนัก พระพุทธเจ้าทรงรับความคิดที่มีอยู่แล้วในขณะนั้นว่า (๑) ชีวิตนั้นเป็นทุกข์ (๒) คนมีการเวียนว่ายตายเกิด แต่พระองค์เห็นว่า คำสอนของพราหมณ์เจ้าสำนักในขณะนั้นขัดกันเอง โดยเฉพาะคือ (๑) ที่ว่าพรหมันเป็นสภาวะธรรมที่ประเสริฐบริสุทธิ์ไม่มีความมัวหมองใด ๆ แล้วพรหมันจะเป็นจิตวิญญาณของจักรวาลที่ประกอบขึ้นด้วยสิ่งเสร้างามองสกปรกโสโครกได้อย่างไร (๒) เมื่อฝ่ายจักรวาลหรือฝ่ายวัตถุไม่มีความคงทนถาวรเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะจิต ตลอดจนร่างกายของคนของสัตว์เกิดมาแล้วสลายไป แล้วจะให้พรหมันเป็นจิตวิญญาณของจักรวาลเป็นนิรันดรได้อย่างไร

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์หมดความเลื่อมใสในคำสอน และออกจากสำนักเหล่านั้นไปบำเพ็ญตบะเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นเอง ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา แต่ก็ทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางแห่งหลุดพ้น จึงหันไปทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา แสวงหาความจริงของชีวิตในระดับปรมาตม์ จนได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ ในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ แล้ว ๒ เดือนต่อมา ในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ พระองค์ได้เสด็จไปเยี่ยมปัญจวัคคีย์พรหมณ์ ๕ คนที่เคยอุปฐากพระองค์มา และได้แสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร^๑ เป็นการประกาศพระศาสนาของพระองค์เป็นครั้งแรกในโอกาสนั้น โภคทัชญญะผู้เป็นหัวหน้าของพรหมณ์ทั้งห้าเกิดความเลื่อมใส ได้รับเอหิภิกขุอุปสัมปทาเป็นสาวกองค์แรกของพระพุทธเจ้าในวันนั้น สถานที่ที่ทรงแสดงธรรมครั้งแรกนี้คือ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ปัจจุบันคือตำบลสารนาถซึ่งมีธรรมเมฆस्तูป (ส. ธรรมเมฆस्तูป หรือ ป. ธรรมเมฆ-อุป) ชาวอินเดียทั่วไปเรียกว่า Dhameka Thupa) เจดีย์แห่งนี้ได้รับปฏิสังขรณ์ให้อยู่ในสภาพดี และเป็นสังเวชนียสถานที่พุทธ-

ศาสนิกชนทั่วโลกจาริกไปนมัสการทุกปี

๓. “พรหม” ที่พระพุทธเจ้าทรงสอน

พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า คนเกิดมาแล้วต้องมีแก่ มีเจ็บ มีตาย เมื่อตายแล้วจะเกิดใหม่ ผู้ประกอบกรรมดีในชาตินี้จะไปเกิดในสุคติภูมิหรือภพดีมีความสุข ผู้ประกอบกรรมชั่วจะไปเกิดในทุคติภูมิหรือภพชั่วได้รับความทุกข์ คนจะเวียนว่ายตายเกิดเช่นนี้ตลอดไปจนกว่าจะได้เข้าสู่นิพพาน เมื่อเข้าสู่นิพพานแล้ว ผู้นั้นจะไม่มี การเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

แดนเกิด (อวจร หรือ ภพ หรือ ภูมิ) ของสัตว์ทั้งหลายที่ยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่นั้น พระพุทธศาสนาสอนว่ามี ๓ คือ กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร (หรือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ) แดนเกิดทั้ง ๓ นี้ผูกพันเกี่ยวข้องกับตัณหาของมนุษย์ ซึ่งมีอยู่ ๓ เหมือนกัน คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา ผู้จะบรรลุนิพพานได้ต้องตัดตัณหาทั้ง ๓ ประการ อันเป็นบ่อเกิดของกิเลสอย่างสิ้นเชิงได้ก่อน ในตัณหา ๓ อย่างนี้

กามตัณหาเป็นตัณหาที่หยาบที่สุด และผูกพันสัตว์ให้เวียนว่ายตายเกิดมันคงที่สุด

พระพุทธเจ้าสอนว่า กามตัณหา คือ ความปรารถนาที่ยังเกี่ยวข้อกับกามคุณ ภวตัณหา ได้แก่ ความปรารถนาที่จะดำรงชีวิตอยู่ (คือ ความกลัวตายหรือไม่อยากตาย) ส่วนวิภวตัณหา ได้แก่ ความปรารถนาที่จะไม่ดำรงชีวิตอยู่และไม่อยากเกิดมามีชีวิตอีก ผู้จะตัดตัณหา ๓ ประการได้ ต้องเริ่มจากความเข้าใจว่า ตัณหาคืออะไร แล้วต้องอาศัยการข่มจิตและฝึกจิตของตนเองไปตามลำดับ

ภวตัณหาและวิภวตัณหานี้มีมากในหมู่พรหมณ์อินเดียโบราณที่กระทำทุกรกิริยาทรมานร่างกาย โดยเข้าใจว่า ถ้าสามารถทนทุกข์ทรมานร่างกายได้ ก็จะสามารถแยกเอาตมันหรือวิญญาณออกจากร่างไปรวมกับ “พรหมหรือจิตวิญญาณของจักรวาล” ได้สำเร็จ แต่การกระทำทุกรกิริยาของชาวอินเดียเหล่านั้น ผู้กระทำความเพียรไม่เข้าใจว่าอะไรคือปัญหา หากแต่กระทำไปโดยการข่มความรู้สึกทางกายโดยไม่พยายามข่มหรือฝึกทางจิต

^๑ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร คือ ธรรมจักร + ประवरรัตน + สูตร แปลว่า พระสูตร (ว่าด้วย) + การประกาศ (หรือการทำให้เริ่มหมุน) + ซึ่งวงล้อแห่งพระธรรม เนื้อหาของพระสูตรนี้กล่าวถึง ความทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความพ้นทุกข์ ทางที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์ เป็นคำสอนที่มีขั้นตอนเรียงตามลำดับก่อนหลังที่เห็นได้ชัดที่สุด ให้เหตุให้ผลสรุปคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ชัดเจนที่สุดและกระชับที่สุด และสามารถโน้มน้าวใจผู้แสวงธรรมในครั้งนั้นได้ดีที่สุด ประกาศพระศาสนาของพระองค์เป็นครั้งแรกในโอกาสนั้น โภคทัชญญะผู้เป็นหัวหน้าของพรหมณ์ทั้ง ๕ เกิดความเลื่อมใส ได้รับเอหิภิกขุอุปสัมปทา เป็นสาวกองค์แรกของพระพุทธเจ้าในวันนั้น สถานที่ที่ทรงแสดงธรรมครั้งแรกนี้คือ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ปัจจุบันคือ ตำบลสารนาถ ซึ่งมีธรรมเมฆस्तูป (ส. ธรรมเมฆस्तูป หรือ ป. ธรรมเมฆอุป) ชาวอินเดียทั่วไปเรียกว่า Dhameka Thupa) เจดีย์แห่งนี้ได้รับการปฏิสังขรณ์ให้อยู่ในสภาพดี และเป็นสังเวชนียสถานที่พุทธศาสนิกชนทั่วโลกจาริกไปนมัสการทุกปี

วิญญาน จึงไม่อาจนำไปสู่ความหลุดพ้นได้อย่างแท้จริง พระพุทธเจ้าทรงเน้นเรื่องภวตัณหาและวิภวตัณหากับพรหมณ์พวกนี้เป็นพิเศษ

คนส่วนใหญ่เข้าใจว่า กามนั้นคือ ความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงเชิงชู้สาว นี่เป็นความเข้าใจในวงแคบหากมองอย่างกว้างแล้ว กามตัณหา นั่นคือความปรารถนาในกามคุณ คือความยินดีในรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส เพราะฉะนั้น ความปรารถนาจะฟังเพลงที่ไพเราะหรือความอยาก

อยู่ในห้องปรับอากาศเหล่านี้ถือว่าเป็นความปรารถนาในกามคุณ คือยังข้องอยู่ในกามตัณหา เมื่อตายไปพวกนี้จะไปเกิดในกามภูมิ ซึ่งอาจเป็นสุคติภูมิหรือทุคติภูมิก็ได้

เพราะตัณหาทำให้เกิดทุกข์ ทำให้ต้องเวียนว่ายตายเกิด ถ้าบังคับจิตใจไม่ให้ผูกติดอยู่กับกามคุณได้ เมื่อตายไปก็จะมีไม่เกิดในกามภูมิ แต่ถ้าพวกที่ว่านี่ยังมีภวตัณหา คือยังปรารถนาที่จะมีตัวตนอยู่ หรือยังอยากมีชีวิต เมื่อตายไปจะเกิดเป็น

รูปพรหมในพรหมโลกซึ่งอยู่เหนือเทวโลก แดนของรูปพรหมมีลำดับชั้น ๑๖ ชั้น จะอยู่ในชั้นสูงต่ำเพียงใดถือเอาการสำเร็จมานของพรหมองค์นั้นเป็นเกณฑ์ แดนสูงสุดของรูปพรหม เรียกว่า อภินิฐฐาภูมิ (อะ-กะ-นิด-ถา-พุม) วรรณคดีไทยบางที่เรียกว่า สวรรค์ชั้นโสฬส (โสฬส แปลว่า ๑๖) ผู้เคยเป็นครูสอนวรรณคดีไทยคงจำได้ว่า ศรีปราชญ์เคยแต่งโคลงถวายสมเด็จพระนารายณ์ ศรีปราชญ์อ่านโคลงถวายได้ ๓ บาท ว่า

เรียนรำน้ำเนตรถ้วม
พาหุสัตว์จ่อมจม
พระสุเมรุเปื่อยเป็นตม

ถึงพรหม
ชีพม้วย
ทบท่าว ลงแฮ

พออ่านได้ ๓ บาท สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระสรวลและตรัสถาม

ว่า “น้ำตาแก่มากอย่างนี้ แล้วแกทำอะไรจึงไม่จมน้ำตาตายล่ะ”

ศรีปราชญ์เลยอ่านบาทที่ ๔ ถวายว่า

อภินิฐฐมหาพรหมฉ้วย

ชีพไว้จึงคง

ซึ่งหมายความว่า น้ำตาของศรีปราชญ์นั้นมากจนท่วมเขาพระสุเมรุและสวรรค์ชั้นพรหมโลกบางส่วน แต่ยังไม่ถึงสวรรค์ชั้นอภินิฐฐมหาพรหม ท่านจึงช่วยศรีปราชญ์ไว้ได้

พรหมเหล่านี้หลังจากที่เข้าใจความจริงปรมาตย์ของพระพุทธศาสนาจนสามารถตัดภวตัณหาได้แล้ว ยังมีเหลืออยู่เพียงวิภวตัณหา พวกนี้ต่างกับบรรลุมานที่เรียกว่า อรูปฌาน

แล้วจะไปเกิดในอรูปภูมิ ซึ่งเป็นพรหมโลกชั้นสูงที่เป็นแดนของพรหมที่ปราศจากร่าง พรหมชั้นนี้มีเพียงจิตวิญญาน (ผู้ที่เคยดูรูปเขียนบนผนังกำแพงรอบวัดพระศรีรัตนศาสดาราม คงเคยเห็นรูปกลม ๆ รี ๆ วางอยู่บนพาน เรียกว่า “พรหมลูกฟัก” หลายคนไม่เข้าใจว่าคืออะไร ที่จริงรูปนั้นคือจินตนาการของจิตรกรที่ต้องเขียน “อรูปพรหม” ซึ่งไม่มีรูปร่าง แต่ไม่รู้ว่าจะ

เขียนรูปพรหมที่ไม่มีรูปร่างได้อย่างไร จึงเขียนเป็นรูปคล้ายรูปลูกฟักอยู่บนพาน คงจะถือว่าพระพรหมท่านไม่คำนึงถึงรูปร่างแล้ว จะเขียนรูปอย่างไรก็ได้กระมัง) พรหมในอรูปภูมินี้ยังแยกเป็น ๔ ชั้น ตามระดับของฌานของท่าน พวกนี้จะไม่กลับมาเกิดในกามภูมิอีกและจะเข้านิพพานไปในที่สุด

โปรดสังเกตว่า พรหมของพุทธศาสนานั้นมีทั้งรูปพรหมอยู่ใน

^๒ กามสุคติภูมิ หรือเรียกสั้น ๆ ว่า สุคติ นั้นนับจากสวรรค์ชั้นถิกามาจร (ซึ่งเป็นเทวโลก ๖ ชั้น) ลงมาถึงระดับมนุษย์ภูมิเท่านั้น ถ้าต่ำกว่ามนุษย์ภูมิแล้วเป็นทุคติภูมิ (กามทุคติภูมิ) ได้แก่ อสุรกายภูมิ เปรตภูมิ คิริจลานภูมิ และนรกภูมิ

รูปภูมิ ๑๖ ชั้น และมีรูปพรหมใน
อรูปภูมิอีก ๔ ชั้น รวมเป็น ๒๐ ชั้น
จำนวนพรหมในพระพุทธศาสนาจึง
มีจำนวนมาก ไม่เหมือนพรหมของ
ศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดู
ซึ่งมีเพียงองค์เดียว

หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้
สัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระองค์
ประทับอยู่ที่ต้นอชบาลนิโครธ โดย
ยังมีได้ตัดสินพระทัยว่าจะสั่งสอน
ธรรมแก่สรรพสัตว์หรือไม่ สหัมบดี-
พรหมซึ่งเป็นเชษฐภคินิโครธ ได้

เข้ามาเฝ้าและกราบทูลขอให้พระ
พุทธเจ้าทรงสั่งสอนธรรมโปรด
ชาวโลกและพระองค์ก็ยอมรับ จึง
เกิดเป็นประเพณีว่า ก่อนที่พระภิกษุ
จะแสดงธรรมเทศนาต้องมีการ
อาราธนาธรรม ดังนี้

“พฺรหฺมา จ โลกาทิปตี สหฺมปติ กตญฺชลี อนฺธิวรี อยาจก
สนฺตีธ สตฺตา’ ปฺปรชฺกขชาติกา เทเสตุ ธมฺมํ อนุกฺมปิมี ปชฺ”^๓

“และพระสหัมบดีพรหม ผู้เป็นโลกาธิปตี กระทำแล้วซึ่งอัญชลี ได้
กราบทูลพระองค์ผู้ไม่มีผู้อื่นไต่ยิ่งกว่า ว่าในโลกนี้ สัตว์ที่มีละของผ
เพียงเล็กน้อยติดอยู่ในตานั้นยังมีอยู่ ขอพระองค์จึงมีความกรุณา
แสดงธรรมแก่เขาเหล่านั้นด้วยเถิด”

๔. “พรหม” องค์ใหม่ของศาสนา ฮินดู พรหมในคัมภีร์ปุราณะ

หลักการตรีมูรติของศาสนา
ฮินดูเกิดขึ้นในระยะนี้ เพราะผู้ที่เข้า
มาเป็นสาวกของพระพุทธเจ้ารุ่น
แรก ๆ นั้นส่วนใหญ่เป็นพราหมณ์
(ซึ่งได้รับการศึกษาสูงกว่าคนใน
วรรณะอื่น) ทำให้ศาสนาพราหมณ์
หรือฮินดูเดิมต้องซบเซา และได้นำ
หลักการตรีมูรติ^๔ (= ซึ่งมี ๓ ร่าง)
มาเสริมความคิดที่เริ่มในคัมภีร์อุป-
นิษัทไปในทางที่ให้คนทั่วไปเข้าใจ
ได้ง่ายขึ้น โดยอธิบายว่า พรหมัน
หรือจิตวิญญาณของจักรวาลยังคง
อยู่ แต่มีบทบาทในการแสดงออก
แตกต่างกันไปเป็น ๓ ร่าง คือเป็นได้
ทั้งพระพรหมผู้สร้างโลก พระวิษณุ

ผู้รักษาหรือถนอมโลก และเป็นพระ
คิเวผู้ทำลายโลก ความคิดนี้ปรากฏ
ในคัมภีร์ปุราณะ เริ่มจากประมาณ
๒๐๐ ปี ก่อนคริสต์ศักราช และมี
ผู้แต่งเพิ่มเติมมาจนมีคัมภีร์ปุราณะ
ทั้งหมด ๑๘ คัมภีร์เมื่อประมาณ
คริสต์ศตวรรษที่ ๑๑-๑๒

คัมภีร์ปุราณะโดยทฤษฎีแล้ว
ควรมีลักษณะ ๕ ประการ (ปัญจ-
ลักษณะ) คือ (๑) สรุด (สรรค)
การสร้างโลก (๒) ปฺรติสรุด (ประติ-
สรรค) การทำลายโลกและการสร้าง
โลกขึ้นมาใหม่ (๓) วงศ (วงศ์) เรื่อง
ราวของเทพและเหตุการณ์ในเทว-
โลก (๔) มนฺวฺนตฺราณิ (มันวันตระ)
ระยะเวลาที่พระมनुครองจักรวาล
และ (๕) วัศานุจฺริต (วงศานุจริต)

เรื่องราวของกษัตริย์ในสุรยวงศ์และ
จันทรวงศ์ อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์
ปุราณะ ๑๘ คัมภีร์ที่มีอยู่ ที่กล่าวถึง
ลักษณะ ๕ ประการนี้ โดยสมบูรณ์
ที่สุดมีเพียงวิษณุปุราณะเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ชาวฮินดูส่วน
ใหญ่ไม่เอาใจใส่กับพรหมันที่เป็น
จิตวิญญาณของจักรวาล แม้ว่าจะ
เคยได้ยืมชื่อตรีมูรติแล้วก็ตาม แต่
แทนที่จะถือว่าพรหมันมี ๓ ร่าง คือ
พระพรหม พระวิษณุ และพระคิเว
กลับถือพระพรหม พระวิษณุ และ
พระคิเวคือตรีมูรติ โดยไม่มีพรหมัน
เข้ามาเกี่ยวข้อง

ตามความคิดของชาวฮินดู
ส่วนใหญ่ บรมเทพที่เขานับถือมี
๒ องค์ คือ พระวิษณุหรือพระคิเว

^๓ บทอาราธนาธรรมนี้ เขียนตามรูปบาลีที่ให้ความหมายดีที่สุด ไม่แก้ครุหลุ เพื่อให้อ่านถูกต้องตามอินทรวงศ์ฉันท์ตามที่นิยมกัน

^๔ ตรีมูรติ แปลว่า มี ๓ ร่าง เป็นพหูพหิสมาส โดยปรกตียาขคานาม หมายถึง เทพที่เป็นองค์ประธานองค์หนึ่งที่สามารถปรากฏองค์ในร่างใด
ก็ได้ตามความต้องการ เช่น เมื่อจะสร้างจักรวาล เทพองค์นั้นจะปรากฏร่างเป็นพระพรหมผู้สร้าง เมื่อสุรมารังแกเทพและมนุษย์ พระองค์จะปรากฏ
ร่างเป็นพระวิษณุผู้รักษา แต่เมื่อโลกเสื่อมศีลธรรมถึงจุดหนึ่ง พระองค์จะปรากฏร่างเป็นพระคิเวผู้มาทำลายโลก ตรีมูรติไม่ใช่เทพ และไม่ใช้ชื่อเทพ

ส่วนพระพรหมมีผู้นับถือน้อยมาก แต่ชาวฮินดูถือตามประเพณี แม้จะนับถือไวษณพนิกายหรือไศวนิกาย เมื่อเวลาไหว้พระ เขาจะไหว้เทพทั้ง ๓ องค์เสมอ

ความนับถือของคนส่วนใหญ่ มักถือเอาความเก่งกล้าสามารถของเทพเป็นประมาณ จึงมีเรื่องราวที่พระศิวะและพระวิษณุปะทะกัน เช่นในเรื่องอนิรุทธคำฉันท์ ซึ่งในที่สุดก็ไม่มีใครแพ้ใครชนะเด็ดขาด

แต่ความคิดตามเรื่องตรีมูรติแท้ ๆ บรมเทพทั้ง ๓ ล้วนแต่มาจากพรหมันหรือจิตวิญญาณของจักรวาล และเทพแต่ละองค์จะปรากฏร่างก็เฉพาะเวลาที่จะปฏิบัติหน้าที่เท่านั้น ถ้าเป็นเช่นนี้ พระศิวะและพระวิษณุจะไม่มีโอกาสพบกันหรือต้องต่อสู้หรือปะทะกันเลย

๕. ท่านท้าวมหาพรหมแห่งโรงแรมเอราวัณ

ก่อนอื่น ขอเรียนว่าท่านท้าวมหาพรหมแห่งโรงแรมเอราวัณนี้ ไม่ใช่พระพรหมในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่พรหมที่เป็นวิญญาณของจักรวาลตามที่มีในคัมภีร์อุปนิษัท ไม่ใช่พระพรหมผู้สร้างของคัมภีร์ปุราณะ แต่ก็ได้รับความเลื่อมใสจากคนเป็นจำนวนมาก เพราะฉะนั้นจะขอเล่าประวัติและความเป็นมาของท่านท้าวมหาพรหมบ้างเล็กน้อย

เมื่อเสร็จสงครามโลกครั้งที่ ๒ ชาวต่างประเทศที่เข้ามาเยือนประ-

เทศไทยไม่ได้รับความสะดวกเกี่ยวกับโรงแรมและที่พัก สายการบินต่าง ๆ ได้มีการประชุมกันเพื่อจัดให้มีโรงแรมขนาดใหญ่ขึ้นในกรุงเทพฯ ในที่สุดรัฐบาลไทยเข้ามาเกี่ยวข้องกับอนุมัติให้จัดตั้งบริษัทสหโรงแรมกรุงเทพฯ จำกัด บริษัทได้จัดซื้อที่ดิน ๑๐ ไร่ (ขาดไป ๒ ตารางวา) ที่สี่แยกราชประสงค์ และได้ลงมือก่อสร้างโรงแรมเอราวัณขึ้นในสถานที่แห่งนั้น ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๔ และกำหนดจะให้เสร็จใน พ.ศ. ๒๔๙๙

การก่อสร้างเป็นไปอย่างทุลักทุเล ต้องประสบปัญหาขลุกขลักนานาประการ ใน พ.ศ. ๒๔๙๘ การก่อสร้างก็ยังมีปัญหา มีเสียงเล่าลือว่าที่ดิน ๑๐ ไร่นั้นมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ บางประการคุ้มครองอยู่ และเหตุที่มีอุปสรรคในการก่อสร้างก็เพราะผู้ก่อสร้าง (หรือผู้มีอำนาจให้ทำการก่อสร้าง) เพิกเฉยละเลยไม่ทำพิธีบวงสรวงหรือบอกเล่าเก้าสิบเจ้าที่เจ้าทาง ขออนุญาตสร้างโรงแรมขนาดใหญ่ในสถานที่นั้น

พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ ประธานกรรมการบริหารโรงแรมเอราวัณในขณะนั้นได้ให้คนไปติดต่อขอความช่วยเหลือจากพลเรือตรี หลวงสุวิธานแพทย์ (อ้น สุวรรณภาณุ) ผู้เชี่ยวชาญในการจัดทำพิธีต่าง ๆ ตามประเพณีจัดบวงสรวงเทวดาต่าง ๆ หลวงสุวิธานแพทย์ชี้แจงว่าสิ่งหนึ่งที่ไม่เหมาะสมก็คือ การนำเอาชื่อช้างเอราวัณที่เป็นช้างทรงของพระอินทร์มาเป็นชื่อโรงแรม

โดยไม่ทำพิธีขอเสียก่อน และเมื่อจะก่อสร้างโรงแรมก็ได้มีการบวงสรวง หรือทำพิธีบอกเล่าเก้าสิบให้พระภูมิเจ้าที่ทราบ การก่อสร้างจึงได้มีอุปสรรคติดต่อกันมาตลอด หลวงสุวิธานแพทย์ได้แนะนำต่อไปว่า เมื่อได้เพิกเฉยมาแล้วตั้งนานต่อนาน การแก้ไขต้องทำเป็นพิธีใหญ่ โดยขอขามมีพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมาเป็นที่ยิ่ง หลวงสุวิธานแพทย์เล่าต่อไปว่า หลังจากสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว พระองค์ได้ไปบังเกิดเป็นรองท้าวมหาพรหมในพรหมโลก และต่อมาได้เป็นท้าวมหาพรหมเอง ทางที่ดีที่สุดที่ควรทำก็คือ จัดทำพิธีบวงสรวงท่านท้าวมหาพรหม พระองค์นี้เพื่อขอขามให้คุ้มครองและเป็นที่ยิ่ง ขจัดปัดเป่าอุปสรรคทั้งหลาย และเมื่อสร้างโรงแรมเสร็จแล้วต้องปลุกศาลถวายอย่างสมเกียรติ

ฝ่ายบริหารโรงแรมได้จัดทำพิธีบวงสรวงตามคำแนะนำของหลวงสุวิธานแพทย์ ว่ากันว่าตั้งแต่นั้นการก่อสร้างได้ดำเนินไปอย่างราบรื่นจนเสร็จเรียบร้อยตามกำหนดเวลา โรงแรมเอราวัณสามารถทำพิธีเปิดเป็นทางการใน พ.ศ. ๒๔๙๙ ต่อจากนั้น ได้มีการจัดสร้างรูปปั้นท่านท้าวมหาพรหม และสร้างศาลขึ้นเป็นสถานที่สถิตถาวรของท่านที่มุมถนนทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของโรงแรม โดยหลวงสุวิธานแพทย์เป็นผู้ทำพิธีบวงสรวงเป็นงานใหญ่ใน พ.ศ. ๒๕๐๐

ความเลื่อมใสในท่านท้าวมหาพรหมนั้นมีมาตั้งแต่เมื่อสร้างศาลเสร็จ ได้มีผู้ไปกราบไหว้บูชาเป็นประจำทุกวันและทุกคืน รายได้ที่ศาลท่านท้าวมหาพรหมได้รับนั้นเดิมมีจุดประสงค์เพียงเพื่อบูรณะศาลให้อยู่ในสภาพที่สะอาด เรียบร้อย สวยงาม และเหมาะสมกับโรงแรมที่ใหญ่ที่สุดในกรุงเทพฯ ในขณะนั้นแต่ยี่งนาน รายได้ยิ่งสูงขึ้น ทางโรงแรมจึงจัดตั้งเป็นกองทุนชื่อว่า “ทุนพรหมวิหารโรงแรมเอราวัณ” โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะบริจาคเงินเพื่อการแพทย์และสาธารณประโยชน์อื่น ๆ ในระยะแรก ได้มีการบริจาคทุนนี้จัดหาเครื่องใช้ทั่วไปประจำโรงพยาบาล ต่อมาได้รวมทั้งการจัดการเครื่องมือทางการแพทย์และช่วยเหลืองานสาธารณประโยชน์

ต่าง ๆ กองทุนนี้ ในที่สุดได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิชื่อว่า “มูลนิธิท่านท้าวมหาพรหมโรงแรมเอราวัณ” โดยมีวัตถุประสงค์หลักตามเดิม รายได้ของกองทุนและมูลนิธิที่ได้บริจาคไปแล้วระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๒ จนถึงปลาย พ.ศ. ๒๕๔๘ นั้น มีจำนวนรวมถึง ๗๓๙ ล้าน ๗ แสนบาท

แต่แล้ว แม้ว่าเทวสถานของท่านท้าวมหาพรหมจะเป็นที่เคารพนับถือของคนจำนวนมากก็ตาม ในเวลากลางคืนของวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ นายธนกร ภัคดีผล อายุ ๒๗ ปี ได้ถือค้อนเข้าไปในบริเวณศาล และก่อนที่ผู้ที่อยู่ในบริเวณจะได้ซักถามเหตุผลหรือพูดจาห้ามปรามหรือขัดขวาง นายธนกรก็ได้ใช้ค้อนเข้าทุบทำลาย

เทวรูปท่านท้าวมหาพรหมจนแตกกระจัดกระจายไปทั่วบริเวณ ท่ามกลางความตะลึงพรึงเพริดของผู้ที่มาคอยบูชาท่านท้าวมหาพรหมอยู่ในขณะนั้น ผู้ชายจำนวนหนึ่งที่อยู่ในบริเวณนั้นได้ร่วมประชวาทณ์นายธนกรจนถึงแก่ชีวิตที่หน้าประตูทางเข้าของโรงแรมห่างจากศาลท่านท้าวมหาพรหมไปประมาณ ๕๐ เมตร ได้ยื่นว่าบิดาของนายธนกรได้ชี้แจงต่อสื่อมวลชนในภายหลังว่านายธนกรเป็นผู้มีจิตใจไม่ปรกติ

ข่าวนี้เป็นข่าวสะเทือนใจของผู้ที่เลื่อมใสท่านท้าวมหาพรหมเป็นอย่างมาก แต่ก็ได้มีการสร้างเทวรูปท่านท้าวมหาพรหมขึ้นใหม่และได้จัดทำพิธีบวงสรวงเป็นการเสร็จเรียบร้อยแล้ว.

Abstract

The Hindu-Buddhistic Brahma and the Mahabrahma of Popular Thai Believers

Visudh Busyakul

Fellow of the Academy of Arts, The Royal Institute, Thailand

The definition of the Indian term Brahma has gone through periods of development and change. In the Rig-Veda, Brahma means “Prayer; praying; the ecstatic feeling experienced during praying”. In the earlier Upanishads, Brahma is the omnipresent soul of the Universe. In Buddhism, Brahma refers to two superior categories of deified beings. In the Puranas, Brahma is a member of the Tri-Murti, whose cosmogonical function is the periodic creation of the universe.

In Bangkok, Thailand, the Mahaphrom (or Mahabrahma) of the Thai believers is the name of a four-faced sacred image of an ever-benevolent god established in a Devalaya in the north-west corner of the prestigious Erawan Hotel. The public donation collected from this Devalaya has been substantial and earmarked as contributions to hospitals and other public welfare organizations. The image was demolished by a non-Buddhist fanatic once, but has been very promptly replaced.

Key words: Brahma, Mahaphrom, Upanishad, Tri-Murti, Erawan